

Edistys ja idylli

Heikki Mäki-Kulmala

Tiina Päivärinne 2010. Luonto, tiede ja teknologia: kansanvalistuksen Suomi-kuva 1870-1920. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 183. Helsinki: Suomen tiedeseura. 224 s.

Kaikki varmasti muistavat kuinka Jukolan Eerolle Suomi ei ollut enää ”epämääräinen osa epämääräisessä maailmassa”, vaan että hän ”tiesi sen rajat, sen meret, sen salaisesti hymyävät järvet ja nuo risuaitoina juoksevat hongistoiset harjanteet”. Epäilemättä Eero oli muovaillut tuota käsitystään itsenäisestikin erilaisista kokemukseen ja tiedon palasista, joita hän oli aikaansa seuraavana, valistushenkisenä miehenä itselleen kokoillut. Mutta ei siinä kaik-

ki: Kiven mainitsemaa ”kotomaan koko kuvaa” luotiin meillä oppineen säädyn toimesta myös täysin tietoisesti – monesti vielä kansainvälisten muottien ja muotien mukaan. Kuvat tai kertomukset eivät liioin jäljittele niin sanottua todellisuutta, vaan varsin usein on marssi tapahtunut käännettyssä järjestyksessä: alussa on ollut kuva, jonka kaltaisiksi on kuvattavat koetettu ehottaa. Erityisen arvoituksellinen ja mielenkiintoinen on tässä suhteessa ollut Topeliuksen *Maamme kirja* (1875).

Tiina Päivärinteen väitöskirjatutkimuksen *Luonto, tiede ja teknologia* aiheena on Kansanvalistusseuran ja eräiden muiden kulttuurivaikuttajien vuosina 1870–1920 muokkaama Suomi-kuva. Eräät Runebergin teokset ja Kiven *Seitsemän veljestä* piirtävät esiin kuvan idyllistä, jossa aika ei vielä kovin näkyvästi kiidä nuolen lailla eteenpäin vaan kiertää kehää vuorokauden tai vuodenaikojen vaihtelun tapaan. Päivärinteen tutkimuksessa tarkastellaan Suomi-kuvia aikakaudelta, jolloin muutoksesta on tullut peruuttamatonta, jolloin jokainen vuosi tuntuu tuovan muassaan jotain täysin uutta: moderneja tehtaita höyrykoneineen, rautateitä, lennätinyhteyksiä, sähkölinjoja, polttomoottoreita, telefoonilaitoksia...

Keskeisimmäksi tutkimusaineistokseen Päivärinne on valinnut osan kansanvalistuksellisten julkaisujen kovimmasta ytimeä, johon kuuluu tietenkin *Kansanvalistusseuran kalenteri* sekä *Kyläkirjaston Kuvalehden* vuosikerrat. Kaksi muuta lähdettä ovat sitten moniosaiset teossarjat *Oma maa: Tietokirja Suomen Kodeille* sekä *Suomi, maa, kansa ja valtakunta*. Ne ovat ensyklopedioitten kaltaisia, joskin sillä poikkeuksella, että niissä keskitytään vain oman maamme kaikinpuoliseen esittelyyn. Tosin kirjoittajien ja toimittajien ajatuksena on ollut myös, että vielä avarampi maailma voi avautua vain sellaisen ihmisen ymmärrykselle, joka on ensin oppinut perusteellisesti ja rakkaudella tuntemaan oman maansa.

Päivärinne kuvaa osuvasti sitä, miten patriarkaalisesti, valtio- tai virkamieslähtöisesti ohjattua maamme modernisoitumisprosessi mainittuna aikana oli, niin aineellisessa kuin henkisessä tai kulttuurisessa suhteessa. Näin siittäkin huolimatta, että esimerkiksi Kansanvalistusseuran kalenterit ja Päivärinnan kaikki muutkin lähteet olivat yhdistysten, yksityishenkilöiden tai yksityisten kustantajien julkaisemia. Rajalinja kansalaisyhteiskunnan ja valtion tai yksityisen ja julkisen välillä oli meillä varsin häilyvä niin kulttuuri- kuin talouselämässäkkin. Kun piirit olivat perin pienet, niin yliopiston, kirkon, valtion, teollisuuslaitosten, rahalaitosten, kustantamoiden, merkittävien kansalaisjärjestöjen, säätiöiden jne. välille syntyi monenlaisia sidoksia jo pelkkien ”personaaliunioniitten” tai viimeistään sukulaissuhteiden myötä. On myös muistettava, että mainittuna aikana lähes koko Suomen lukeneisto tai johtava virkamieskunta sai oppinsa yhdessä ja ainoassa Helsingin yliopistossa, jota usein luonnehdittiin sanalla ”familiarinen”.

Tämä sivistyneistön patriarkaalinen ja familiarinen mentaliteetti sai aikaan myös sen, ettei meillä syntynyt kovin suurta repeämää modernin, edistystä ihannoivan ja vanhoillisemman, perinnettä kunnioittavan sivistyneistön osien välillä – eikä liioin kosmopoliittinen ja kansallismielisesti orientoituneitten välillä. Taloudellinen kasvu, joka oli erityisesti 1860-luvun nälkävuosien jälkeen ajoittain varsin ripeää, oli näiden kaikkien ideologisten ryhmitymien kannattajille siksi edullista, että isommat riidat unohtuivat jo ennen kärjistymistään.

Ajatellaanpa tässä yhteydessä vaikkapa rautatieverkoston nopeaa rakentamista, joka oli silloisessa Suomessa ennen näkemätön ponnistus ja investointi. Se oli tietenkin moderni ja tekninen projekti, jolla Pietariin tai satamiin johtavien haarojensa ansioista oli myös ”kosmopoliittinen” ulottuvuutensa. Mutta samalla se oli myös kansallinen hanke, joka vahvisti suuresti myös kansallismielisen talonpoikaiston metsäomaisuuden arvoa ja avasi muullekin salomaiden väestölle uusia yrittämisen mahdollisuuksia. Tätä kautta se vahvisti taas pääkaupungissa toimivan fennomaanisen sivistyneistön ja virkamiehien asemaa. Näin kansal-

lismaisemaan, jonka keskeisiä elementtejä olivat niin Runebergilla kuin Kivelläkin ”salaisesti hymyävät järvet”, ”hongistoiset harjanteet” tai ”hymyävät peltoaukeat”, ilmestyivät vuosien 1870–1920 aikana rautatiet, puhelinlangat ja tehtaat savua tupruttavine piippuineen. Ne kaikki oli kuitenkin sulautettu osaksi idylliä, kuten Päivärinne havainnollisesti osoittaa.

Maamme eteni siis ”perinteisesti moderniin” virkamies-sivistyneistönsä johdattamana. Tämä näkyy hyvin selkeästi ja havainnollisesti myös Päivärinteen laajassa tutkimusaineistossa, kansanvalistuksellisten materiaalien hengessä. Niissä yhdistyy optimistinen usko siihen, että valistus, tieto, tiede ja tekninen kehitys vievät Suomea ja koko ihmiskuntaa kohti parempaa tulevaisuutta. Mutta tällä edistysuskolla ei kuitenkaan ollut niitä uskonnonvapautta (tai vapautta uskonnosta) eikä liioin demokratiaa vaativia korostuksia, jotka olivat ominaisia useimmille läntisen Euroopan valistajille. Ilmeiseksi ei yksikään kansanvalistustyöhön osallistunut tekniikan tai luonnontieteellisten alojen edustaja pyrkinyt meillä kehittämään sellaista luonnontieteellis-materialistista maailmankuvaa kuin jotkut virkaveljensä Euroopassa. Kari T. Enqvist ja Esko Valtaoja antoivat vielä odottaa itseään.

Kansan toivottiin edelleenkin pysyvän Jumalaa pelkääväisenä – ja kenties entistäkin ”siiwoollisempana”. Mieleen tulee hieman yllättävä rinnastus nykyajan Kiinan johtajien yrityksiin saada aikaan väkevä tekniikan ja talouden modernisaatioprosessi vanhan poliittisen valtarakenteen puitteissa.

Päivärinteen teos on ehtinyt saada jo paljon myönteistä huomiota osakseen, eikä syyttä. Se tekee ansiokkaasti selkoa monista keskeisistä suomalaisen aatehistorian juonteista ja juontajista, jolla on ollut myös poikkeuksellisen suuri vaikutus niin sanotun suomalaisen identiteetin muotoutumiseen. Kansanvalistuksellinen kirjallisuus oli meillä maamme kokoon ja resursseihin verrattuna poikkeuksellisen laajaa, korkeatasoista ja myös vaikuttavaa. Lieneekö maailmassa toista meihin verrattavissa olevaa maata, jossa olisi toteutettu mitään *Oma maa* -teossarjan kaltaista, yhtä massiivista ”kansallista ensyklopediaa” – ja jota myös luettiin.

Vai oliko se sittenkään niin perisuomalaista? Ehkä kiinnostus kirjoihin ja usko lukemisen jalostavaan vaikutukseen on ollut vain parin saksalaisen – Martti Lutherin ja Johannes Gutenbergin – aikaansaannosta!

FT Heikki Mäki-Kulmala on Tampereen yliopiston Opettajankoulutuslaitoksen lehtori